

Pregledni znanstveni članek Review scientific paper (1.02)
Besedilo prejeto Received: 22. 5. 2021; Sprejeto Accepted: 24. 6. 2021
UDK UDC: 27-27-243.67
DOI: 10.34291/Edinost/76/02/Tedeško
© 2021 Tedeško CC BY 4.0

Alan Tedeško

Komentar Visoke pesmi

Commentary on the Song of Songs

Izleček: Članek analizira filološko-lingvistični komentar Visoke pesmi, ki ga je napisal p. Milan Holc. V njem avtor poudarja pomen arheoloških odkritij pri nastajanju komentarja. Odkritja so namreč pripomogla k razumevanju nekaterih slovničnih in leksikografskih lastnosti hebrejskega jezika. Na podlagi primerov poskuša osvetliti metodološki pristop in ovrednotiti izsledke raziskav z vidika besedne kritike, slovničnih posebnosti in sodobne eksegeze.

Ključne besede: Visoka pesem, komentar, arheološki viri, ugaritski in eblaitski jezik, besedna kritika, slovnične posebnosti, pesniški verzi, različice

Abstract: *The article analyses the philological-linguistic commentary on the Song of Songs written by p. Milan Holc. The author emphasizes the importance of archaeological discoveries in the making of the commentary. The discoveries helped to understand some of the grammatical and lexicographical features of the Hebrew language. Based on the examples, the article tries to shed light on the methodological approach and evaluate the results of research from the point of view of textual criticism, grammatical peculiarities and modern exegesis.*

Keywords: *Song of Songs, commentary, archaeological sources, Ugaritic and Eblaite language, textual criticism, grammatical peculiarities, poetic verses, versions*

Uvod

V uvodu v starejšo različico komentarja Visoke pesmi p. Milana Holca naletimo na pomenljiv začetek: »Nova študija o Visoki pesmi? Odgovor je negativen – ne! Kaj torej?« (ASMP – Holc, Visoka pesem /starejša različica/, 1) Odgovor na to vprašanje se za p. Milana Holca skriva v cerkvenih dokumentih, ki spodbujajo razlagalce Svetega pisma, naj skrbno raziskujejo, kaj so navdihnjeni pisci želeli sporočiti in kaj je Bog po njihovih besedah hotel razkriti (BR, tč. 12). Avtor se globoko zaveda, da si razlagalci tudi po stoletjih kritičnih študij še vedno niso enotni niti glede življenjskega

okolja, ki je ustvarilo Visoko pesem, niti glede pomena mnogih izrazov, ki ostajajo nerazvozlani. V želji, da bi prispeval svoj kamenček k mozaiku raziskav, se p. Milan Holc posveti jezikovni plati Visoke pesmi, ki jo podpre z arheološkimi odkritji kraljevih knjižnic v Ugaritu in Ebli.

1 Arheološka odkritja

Med raziskovanjem Ugarita so leta 1929 našli glinene ploščice, ki segajo v čas od 14. do 12. stol. pr. Kr. Ugaritski jezik spada med severozahodne semitske jezike in je tesno povezan s hebrejskim, aramejskim in feničanskim jezikom. Ugaritska literatura vključuje različna mitološka besedila, pisma, pravne dokumente, mednarodne pogodbe in številne upravne sezname. Najdba omogoča neposreden vpogled v kanaansko religijo in je izredno pomembna za razumevanje svetopisemske literature, saj prinaša mnogo pomembnih vzporednic, zlasti glede kulturnih podobnosti, upodobitev boga in pesniških oblik. (Pitard 2001, 52–54)

V Ebli so po letu 1974 odkrili več tisoč glinenih ploščic, zapisanih v zlogovni pisavi, ki pripada semitskim jezikom. Toda navdušenje nad odkritjem se je med babilicisti kmalu poleglo, saj so se začetne teorije o neposredni povezanosti tega odkritja s Svetim pismom izkazale za napačne. Večina ploščic je namreč ekonomske in administrativne narave, na preostalih pa so zapisani različni sezname in izračuni, medtem ko je literarnih besedil komaj kaj, pa še ta so le prepisi mezopotamskih besedil. Deloma so uporabni le neke vrste besedni zakladi, ki prinašajo sezname sumerskih besed, ki so jim ponekod dodane še semitske ustreznice. (Pitard 2001, 32–33)

Ugaritska knjižnica je sprožila nekakšen prepoved na področju svetopisemskih raziskav, v precej manjšem obsegu pa lahko to trdimo za eblaitske ploščice. Kakorkoli, mnoga arheološka odkritja prejšnjega stoletja so pripomogla k razumevanju okoliške kulture in so razvozlala nekatere slovnične in leksikografske značilnosti hebrejskega jezika. S tem pa se je pojavila tudi potreba po nadgraditvi prevodov in razlag svetopisemskih besedil.

2 Jezikovne značilnosti Visoke pesmi

Visoka pesem spada med težja besedila, saj jo odlikuje izbran pesniški jezik. V njej je več kot štirideset izrazov, ki se v Svetem pismu pojavijo samo enkrat; gre za t. i. *hapax legomena*, katerih pomen večkrat ostaja neznan. Med njimi najdemo izposojenke iz aramejščine, egipčanskega jezika, perzijsčine in celo sanskrta. (Zupet 2000, 16)

Nekatere od teh besed je Holc posebej obravnaval in jih na podlagi arheoloških dokumentov analiziral, preostalim pa se je skušal približati z najbolj verjetnim pomenom. Tu velja opozoriti, da je bil pristop do svetopisemskega besedila v prejšnjem stoletju precej svoboden in da so raziskovalci hebrejske besede često prilagajali svojim prevodom.¹ Danes je tako početje nesprejemljivo in se k njemu zatečemo, le če ugotovimo, da je v hebrejskem besedilu očitna napaka. Holc se je te težave dobro zavedal, in če je le lahko, je poskušal besedilo osvetliti tako, kot je zapisano v hebrejski konzonantni obliki, včasih pa je na podlagi primerjalne analize besed posegel po spremembi vokalnega zapisa in s tem tudi pomena.²

Holc v svojem komentarju večkrat uporablja študijsko literaturo M. J. Dahooda, svojega profesorja hebrejskega, ugaritskega in eblaitskega jezika na Bibličnem inštitutu. Slednji je znan po tem, da je arheološka odkritja uporabljal kot podlago za nove razlage bibličnih odlomkov. Njegovi rezultati pa niso vedno želi odobravanja v strokovnih krogih. Nedvomno je Dahood ogromno prispeval k poznavanju hebrejskega jezika in kulture, toda njegova metodologija rekonstrukcije arhaičnega jezika poezije ostaja jabolko spora, tako da se danes razlagalci sklicujejo nanj zgolj selektivno (Moore 1981, 35–36). Drugi avtor, ki je inspiriral prevod p. Milana Holca, je biblični arheolog in filolog W. F. Albright (ASMP – Holc, Visoka pesem, 132). Slednji je na podlagi arheoloških raziskav poskušal ne samo osvetliti, ampak tudi dokazati točnost svetopisemskih pripovedi. Njegova metodologija žal ne teži k objektivnosti, saj preveč selektivno izbira podatke in postavlja hipoteze na podlagi bibličnih besedil, in ne arheoloških odkritij. Čeprav je Albrightova zgodovinska interpretacija metodološko sporna,

1 Sledi te miselnosti najdemo celo v opombah diplomatske izdaje *Biblia Hebraica* (Stuttgart 1977).

2 Izvirno svetopisemsko besedilo je zapisano s soglasniki, samoglasniki so bili dodani kasneje.

pa je imel ta avtor pomembno vlogo v razvoju arheologije in poznavanju kulturnega, socialnega, simbolnega in religioznega okolja svetopisemskega sveta. Holc ob tem trezno ugotavlja, da dokler ne najdemo boljše razlage besedila, nam neznane besede pomagajo osvetliti arheološka odkritja in primerjalno jezikoslovje. Namen avtorjeve filološko-lingvistične analize torej ni dokazati dokončnosti lastnih ugotovitev, ampak predvsem podati predloge, ki bi lahko postavili temelje za biblično in teološko obravnavo Visoke pesmi (8–9).

3 Nastajanje komentarja

V rokopisu p. Milana Holca, o katerem menimo, da je nastajal v osemdesetih letih, najdemo precej šolski pristop h komentiranju. Avtor namreč komentira besedo za besedo in poskuša razložiti vsako posebnost, ob tem pa na široko navaja podobne primere iz drugih svetopisemskih knjig. Za lažjo predstavo podajamo prevod prve strani njegovega rokopisa (ASMP – Holc, Visoka pesem /zvezek/, 1).

*Pesem pesmi, ki (je) Salomonova.
šîr haššîrîm 'âšer lišâlômôh*

šîr, »pesem«, je splošni izraz za označevanje pesmi (prim. 2 Mz 15,1; 4 Mz 21,17; Sod 5,12; Iz 42,10). V naštetih primerih je včasih izrecno nakazano, da gre za veselo pesem, za razliko od žalostinke oz. elegije (prim. 2 Sam 1,17; Ps 7,1).

Edninska oblika samostalnika je tesno povezana z njegovo množinsko obliko *haššîrîm*, kar označuje neke vrste presežnik in bi pomenilo »pesem *par excellence*«. V biblični terminologiji je ducat primerov, ki na tak način izražajo presežnik: »hlapec hlapcev« (1 Mz 9,25); »sveto svetih« (2 Mz 26,33); »vrhovni knez« (4 Mz 3,32); »Bog bogov«, »Gospod gospodov« (5 Mz 10,17); »nebesa nebes« (1 Kr 8,27); »za vedno« (Iz 34,10); »lepota lepot« (Jer 3,19); »krasota krasot« (Ezk 16,7); »kralj kraljev« (Ezk 26,7); »nečimrnost nečimrnosti« (Prd 1,2); »kralj kraljev« (Dan 2,37 in Ezr 7,12). Podobno rabo najdemo tudi v Ugaritu: *šbu šbi*, »vojska vojske« (Krt 86).¹

'*āšer*, »ki«, oziralni zaimek. V biblični hebrejščini je to običajna oblika zaimka, vendar ga v Visoki pesmi najdemo samo tukaj. Na ostalih mestih ga nadomešča proklitika *šā-*.

lišəlomōh, »Salomonov«. Predlog *l-* pred imenom se navadno imenuje *lamed auctoris*. V našem primeru nakazuje, da je Salomon avtor pesmi. Takšna raba predloga je v Svetem pismu pogosta, npr. *mizmōr ladāwīd*, »Psalm Davidov«. Tudi ugaritski jezik pozna *lamed auctoris* pred osebnimi imeni: *lb 'l*, »Baalov«; *lkrt*, »Keretov«; *laqht*, »Akhatov«. Toda nastanka teh besedil ne gre pripisati bogu Baalu ali herojema, kot sta Keret in Akhat. Isto velja za Visoko pesem. Slednja je namreč bolj kot delo Salomona na nek način z njim povezana.

¹ Za ta argument glej GK § 133i, str. 431; Joüon § 1411, str. 438, kakor tudi Pope, *Song of songs*, str. 294.

Rokopis ima razdelanih le nekaj vrstic prvega poglavja, nato pa avtor opusti tak način in preide na računalniško različico komentarja. S prehodom opusti tudi komentiranje besede za besedo in se osredotoči bolj na jezikovne in slovnične posebnosti Visoke pesmi. Primeri, s katerimi podpre svoje trditve, so bolj izbrani in niso več samo prevedeni, temveč so tudi prečrkovani iz hebrejske v latinično pisavo. Prevod identične računalniške strani komentarja, ki je verjetno nastajal v devetdesetih letih, bo osvetlil povedano (ASMP – Holc, Visoka pesem, 12).

Pesem pesmi, Salomonova.

šīr haššīrīm 'āšer lišəlomōh

šīr haššīrīm – Uporaba samostalnika v konstruktivni obliki pred množino iste besede je v hebrejščini eden izmed načinov za izražanje presežnika in pomeni »najlepša pesem« ali »pesem *par excellence*«. Ta slovnični fenomen je v hebrejskem Svetem pismu precej pogost, kot nam to dokazujejo nekateri podobni izrazi: '*ēbed 'ābādīm*, »hlapec hlapcev« (1 Mz 9,25); *qōdeš haqqōdāšīm*, »sveto svetih« (2 Mz 26,33); '*ēlōhé ha 'ēlōhīm, wa 'ādōnē ha 'ādōnīm*, »Bog bogov in Gospod gospodov« (5 Mz 10,17); *šəmə haššāmayim*, »nebesa nebes« (1 Kr 8,27); *šəbī šib 'ōt*, »krasota krasot« (Jer 3,19); '*ādī 'ādāyīm*, »dragulj draguljev« (Ezk 16,7); *melek mālākīm*, »kralj kraljev« (Ezk 26,7); *hābēl hābālīm*, »nečimrnost nečimrnosti« (Prd 1,2); *melek malkayyā'*,

»kralj kraljev« (Dan 2,37). Podobna raba je verjetno poznana v vsem severozahodnem semitskem okolju, kot nam to izpričujejo tudi besedila iz Ugarita: *šbu šbi*, »vojska vojsk« (KTU 1.14 II 33).

’āšer lišəlômôh – *Zaimek ’āšer*, poznan v klasični hebrejščini, se v knjigi nahaja samo na tem mestu, sicer pa ga zamenjuje enakovredna ustreznica *šā-*. Čeprav se slednja na široko uporablja v pozni hebrejščini, je poznana že v IX. stol. pr. Kr. v feničanskem jeziku.¹¹ To nas nagiba k zaključku, da je naslov knjige poznejšega nastanka. Kar zadeva samo konstrukcijo *’āšer l-*, se ta uporablja z namenom, da ne bi spremenili izraza, ki je zgrajen z rodilniško konstrukcijo, torej: »Pesem pesmi, Salomonova«.¹²

¹¹ Prim. S. Segert, *Grammar of Phoenician and Punic*, Beck, München 1976, § 77, 321.

¹² Prim. P. Joüon – T. Muraoka, *A Grammar of Biblical Hebrew*, SubBi 14/2: PIB Roma 1991, § 130e.

4 Opis komentarja

Komentar p. Milana Holca je predvsem filološko-lingvistične narave, kar pomeni, da avtor posveča večino svojih moči razumevanju jezika Visoke pesmi. Nejasnosti skuša osvetliti v skladu s pravili besedne kritike, kjer je v ospredju primerjava med hebrejskim besedilom in drugimi različicami (Septuaginta, Targum, Vulgata), predvsem pa se naslanja na ostale vire (arheološka odkritja), ki pravzaprav postanejo temeljno vodilo za nastanek komentarja. Ob tem zasleduje slogovne pojave in besedne igre, ki pomagajo pri razumevanju jezika poezije.

Komentar je zgrajen tako, da transliteraciji hebrejskega besedila sledi prevod v italijanščino.³ Avtor oboje podaja v obliki pesniških verzov, s čimer nakaže, da imamo opravka s poezijo. Nato izpostavi, znova v obliki transliteracije in prevoda, jezikovne in slovnične posebnosti posameznih besed ali besednih zvez, ki jih namerava komentirati. Analiza je natančna in široko podprta z viri in strokovno literaturo.

3 Komentar je očitno namenjen italijanskim bralcem, verjetno zaradi študijskega in strokovnega okolja.

V nadaljevanju želimo izpostaviti nekaj primerov argumentacije, da lahko bralec dobi vpogled v to, kako je Holc naslavljaj jezиковne posebnosti Visoke pesmi.⁴

4.1 Vp 1,15

<i>ʿēnayik (kə)yôṇîm</i>	Tvoje oči so kakor tiste od golobice.
--------------------------	---------------------------------------

Izgleda precej verjetno, da bi moral tako zveneti pomen tega verza. Gre še za en primer delitve soglasnikov, kot je to pogosto v Svetem pismu: ko se namreč beseda konča z isto črko, kot se začne naslednja beseda, se ta črka zapiše samo enkrat. Take primere najdemo tako v hebrejskem kot v feničanskem jeziku.

Holc predlaga, naj se hebrejsko besedilo *ʿēnayik yôṇîm*, »tvoje oči so golobice«, razume primerjalno, saj naj bi pri zapisu prišlo do izpada primerjalne predpone *k-*. Tako bi se po njegovem verz moral glasiti *ʿēnayik (kə)yôṇîm*: »Tvoje oči so *kakor* tiste od golobice.« Toda glede na besede v stavku bi se moral tak prevod glasiti »Tvoje oči so *kakor* golobice« in ne »*kakor oči od* golobice«. Če avtor Visoke pesmi res primerja mladenkine oči z golobicami, pa »ni jasno, kaj na golobu je primerljivo z zaročenkinimi očmi: perje, živahni gibi, čistost, ljubkost, preprostost, nedolžnost ali svetlikajoča se barva?« (Zupet 2000, 59–60). Če ostanemo pri svetopisemskem besedilu brez predpostavke o izgubljeni preponi (»tvoje oči so golobice«), pa morda avtor Visoke pesmi ne poudarja lastnosti oči, ampak njihovo funkcijo. Golobica je namreč na celotnem Bližnjem vzhodu atribut boginje ljubezni, zato jo lahko razumemo kot simbol za ljubezen (Barbiero 2011, 79). Slednje bi pomenilo, da zaročenkine oči izražajo ljubezen.

4.2 Vp 2,7

<i>hišba ʿtî ʿetkem</i> <i>bəṇawôt (TM bəṇôt) yərûšālaïm</i> <i>bišəbā ʿôt ʾô bə ʾaylôt haššādeh</i>	Rotim vas, pri jeruzalemskih bivališčih, pri gazelah in pri poljskih srnah;
--	---

4 Vedno podamo najprej transliteracijo hebrejskega besedila, nato pa še prevod prevoda p. Milana Strani v komentarju ne bomo posebej navajali, ker obstaja več delovnih verzij, ki so različno razdeljene. Vsi navedki in sklicevanja se lahko preverijo pod pripadajočo svetopisemsko vrstico v arhivu Slovenske minoritske province.

Hebrejsko besedilo navaja *hišba 'tí 'etkem bānôt yārūšālain*: »Rotim vas, hčere jeruzalemske.«

Holc predlaga spremembo vokalov v besedi *bānôt*, »hčere«, v *bānawôt*, s tem pa se spremeni tudi pomen – »pri bivališčih«. Razlog za spremembo je neujemanje slovničnega spola med zaimkom »vas« (m. sp.) in samostalnikom »hčere« (ž. sp.). Dodatno motivacijo pa predstavlja paralelizem med *bānawôt yārūšālain* in *bišəbā 'ôt 'ô bə 'aylôt haššādeh*. Slednje tvori tudi retorično figuro, imenovano merizem, med *mestom* in *poljem*.

Sprememba je zanimiva in tudi utemeljena, danes pa razlagalci vseeno raje sledijo hebrejskemu besedilu, vključno z njegovo vokalizacijo, čeprav je bila ta postopno dodajana konzonantni osnovi šele od 5. stoletja po Kr. dalje.

Glede besede *šb'*, ki se pojavlja samo v Visoki pesmi, se avtor nasloni na besedila iz Ugarita (*KTU* 1.15 IV: 6–7.17–18) in Eble (*TM* 75 G. 2231 r. 17), kjer je pomen jasen – »gazela«.

Ko nimamo druge možnosti, nam lahko sorodni jeziki pomagajo vsaj deloma osvetliti pomene hebrejskih besed, toda še vedno ostane senca dvoma. Pomislimo samo na pomen besede »stol« v hrvaščini, ki – za razliko od slovenščine – označuje »mizo«.

4.3 Vp 2,16

<i>dôdî lî wa`anî lô</i> <i>hārō`eh baššôšānîm</i>	Moj ljubi je za mene in jaz sem zanj, (zanj), ki pase med lilijami.
---	--

V tem primeru Holc komentira predložni zaimek *lô*, »zanj«, na koncu prvega verza in predlaga, da ga prenesemo na začetek drugega verza v funkciji *double duty modifier*. Izraz je skoval profesor Dahood in s tem predlagal, da lahko nekatere pripone, predlogi, zaimki, samostalniki in celo glagoli oz. stavki opravljajo dvojno vlogo, ko vplivajo na sosednji verz (Dahood 1970, 429–444).

Glede prevoda drugega verza Holc opozori, da glagol *r'h* lahko pomeni dvoje: »pasti« ovce ali »pasti se« v smislu »hraniti se«. Možna prevoda sta tako

dva: »on, ki pase med lilijami«, kot so to razumeli prevajalci Septuaginte (ὁ ποιμαίνων ἐν τοῖς κρίνοις), ali »on, ki se pase med lilijami«, kot to razume Vulgata (*qui pascitur inter lilia*).

4.4 Vp 3,1

' <i>al-miškābī ballêlôt biqqšî</i> ' <i>ēt še'āhābāh napšî</i> <i>biqqaštîw wālō' māsā'tîw</i>	Na svojem ležišču sem v nočeh iskala njega, ki ga ljubi moja duša; iskala sem ga, a ga nisem našla.
---	---

Izraz *ballêlôt*, »v nočeh«, je množinski. Holc zavzame nasprotno stališče od večine komentatorjev, ki vidijo v tem izrazu t. i. *pluriel de composition* (Joüon 1923, 136b), kar bi pomenilo »dele noči« oz. »nočne ure«, in predlaga, da gre za dejansko množino v smislu »več noči«. Svoj pogled utemelji z rezultatom v zadnjem verzu, ki je negativen: »iskala sem ga, a ga nisem našla.« Slednje daje slutiti, da gre za večkratno dejanje, in ne za iskanje izgubljenega ljubega v eni noči.

4.5 Vp 3,2

' <i>āqūmāh nnā wa 'āsōbābāh bā'îr</i> <i>baššəwāqîm ūbārəḥōbôt</i>	Hočem vstati in krožiti po mestu, po trgih in ulicah;
--	--

Tu lahko opozorimo na težavo t. i. atomarne eksegeze, ki analizira vsako besedo in vsak verz posebej, ni pa dovolj pozorna na sobesedilo. V Holčevem prevodu se tako pojavi določena napetost med vrstico 3,1 in sosednjima vrsticama 2,17 in 3,2. Če je namreč izraz *ballêlôt* navadna množina in pomeni »skozi več noči«, kako naj to uskladimo z željo mladenke, naj se njen ljubi vrne, »preden zaveje dan« (2,17), ali z njeno odločitvijo, da vstane in poišče svojega ljubega (3,2)? V tem primeru je verjetno bolj smiselno imeti pred očmi eno samo dolgo noč hrepenenja.

Dalje avtor komentira besedo *baššəwāqîm*, »po trgih«, ki je *hapax legomenon*. Gre za množinsko obliko korena *šwq*, ki se navadno prevaja kot »ulica« in je verjetno izposojenka iz akadščine, ki je prešla v hebrejščino preko aramejščine. Toda Holc opazi, da gre za zelo običajen izraz v feničanskem jeziku, zato skupaj z Dahoodom trdi, da gre kvečjemu za besedo iz kanaanskega jezika, kjer *šūq* pomeni »mestni trg«. Ob tem je zanimivo, da sosednji

izraz *rəḥōb*, pri katerem je v hebrejščini večkrat izpričan pomen »trg«, gladko in brez komentarja prevede kot »ulica«. Sicer pa se pomen verza v tem primeru ne spremeni, ampak se zamenja samo vrstni red besed.

4.6 Vp 4,4

<i>kəmigdal dāwīd šawwā`rēk</i> <i>bānūy lətalpiyyōt</i>	Kakor Davidov stolp je tvoj vrat, sezidan kot utrdba;
---	--

V izrazu *migdal dāwīd*, »Davidov stolp«, ni lingvističnih težav, so kvečjemu eksegetske. Avtor ugotavlja, da ni nikjer izpričan obstoj stolpa, ki bi nosil Davidovo ime, zato meni, da imamo opravka s pesniško podobo ali pa pisec Visoke pesmi uporablja izraz *migdal*, »stolp«, kot pesniški nadomestek za *məṣūdā*, »utrdbo«, ki jo je zavzel David (2 Sam 5,7; 1 Krn 11,5). Besedila iz Ugarita izpričujejo, da je bilo v bližini templjev veliko bogoslužnih zgradb, med katerimi najdemo tudi *mgdl*, »stolp«. Holc sklepa, da je bilo morda kaj podobnega tudi v bližini jeruzalemskega templja, in navede primer iz Nehemijeve knjige, kjer je omenjen *migdal`ēš*, »lesen podij« (Neh 8,4).

Ker podoba Davidovega stolpa ni razložena nikjer drugje, ni povsem jasno, katero njegovo lastnost pisec poudarja; morda ponos ali obrambno funkcijo, lahko pa tudi oboje.

4.7 Vp 5,5

<i>qamī` ʾānī liptōaḥ lədōdī</i>	Jaz sem vstala, da bi odprla svojemu ljubemu;
----------------------------------	--

Sintagma *qamī` ʾānī*, »jaz sem vstala«, v kateri je spreganemu glagolu dodan še osebni zaimek, predstavlja za nekatere razlagalce pleonazem, za druge je to znamenje pozne hebrejščine, nekateri pa menijo, da gre za ljudski oz. narečni način izražanja. Avtor ob tem ugotavlja: »Kakorkoli že, ta fenomen je prisoten že v ugaritski literaturi, kjer ne predstavlja nobene posebnosti v pesniškem načinu izražanja, in naslednji primeri nam to osvetlujejo.« Nato navaja nekaj primerov, od katerih izpostavljam dva (*KTU* 2.31: 41.44):

<i>w . rgm . ank</i>	In jaz sem rekel ...
<i>rgm . hy</i>	Ona je rekla ...

Primeri nam pomagajo osvetliti slogovno posebnost, ki bi jo nekateri razlagalci preprosto črtali, čeprav gre za običajno pesniško izrazno obliko semitskih jezikov. Ugaritski jezik govori v prid arhaičnosti oblike, medtem ko nam Pridigarjeva knjiga priča tudi o njeni pozni rabi. Kdor ima bolj izostreno uho, pa bo hitro ugotovil, da je namen emfatične rabe osebnega zaimka na tem mestu v službi pesniške rime, saj se *'āni* lepo ujema z *dôdi*.

4.8 Vp 6,4

<i>yāpā 'attā ra 'yātī kätiršā</i>	Ti si lepa, prijateljica moja, kakor Tirca,
<i>nā 'wā kīrūšālāim</i>	ljubka kakor Jeruzalem,
<i>'ayummā kannidgālôt</i>	strašna kakor bojna vrsta.

Avtor pritrjuje mnenju, da »primerjava lepote mladenke z mesti Tirca in Jeruzalem že dolgo časa muči prevajalce in razlagalce« (Pope 1977, 558). Ugotavlja namreč, da antični prevajalci niso razumeli besede *tršh* kot geografski pojem, ampak so se osredotočili na pomen glagola *ršh*, »biti všečen, privlačen«. Tako najdemo v Septuaginti prevod ὡς εὐδοκία, v Vulgati pa *suavis*. Takemu razumevanju bi pritrčila tudi ugaritska skladnja, kjer je možna raba emfatičnega predloga *k-* pred glagolom na koncu stavka. Tako bi dobili prevod: »Lepa si, prijateljica moja, resnično si privlačna.«

V nasprotju s tem Holc v svojem prevodu ohrani geografski pojem, saj pravilno sklepa, da imamo opravka s paralelizmom členov, kjer se ujemata dve glavni mesti, namreč Tirca in Jeruzalem.

4.9 Vp 7,1

<i>šûbî šûbî haššûlammît</i>	Ustavi se, ustavi, o Šulamka,
<i>šûbî šûbî wəneḥēzeh-bāk</i>	ustavi se, ustavi, da te občudujemo!

V tem primeru je prevod precej neprepričljiv, saj daje glagolu *šûb*, »vrniti se«, pomen »ustaviti se«, kot bi bil nekakšna različica glagola *yšb*. Toda tudi antične verzije s prevodom »vrni se« niso preveč prepričljive, saj je v

nadaljevanju govor o plesu Šulamke, zato je bolj verjeten drug pomen glagola *šûb*, namreč »obrniti se, zavrteti« (Prg 20,26) (Zupet 2000, 93).

Glede izraza *haššûlammît*, »Šulamka«, se Holc nasloni na Albrightovo tezo, da je ime jasna izposojenka iz severozahodne semitske mitologije. Šulamka je namreč ženski lik Šulmana, ki je bil bog vojne. Šulman naj bi ustrezal Salemu, ki so ga častili v Jeruzalemu in mu mesto sámo dolguje svoje ime: *yruwslm*, »ustanova Salema«. (Albright 1963, 5)

Interpretacija tega imena – gre bolj za naziv, saj nosi določni člen – je resnično zahtevna. Predlog, da se Šulamka poveže z asirsko boginjo vojne *šulmānītu*, katere naziv je tudi »plešoča v bitki«, ni edini. Ker se Jeruzalem pesniško imenuje tudi Salem, lahko *haššûlammît* preprosto označuje prebivalko Jeruzalema. Če pa njeno ime izpeljemo iz korena *šlm*, »mir«, bi izraz označeval pomirjeno žensko, kar se ujema z Vp 8,10, kjer mladenka postane »prinašalka miru«. To pa ni daleč od imena Salomon, ki pomeni »njegov (Davidov) mir«, zato nekateri predlagajo, da je Šulamka ženska oblika imena Salomon. Kot vidimo, je ta *hapax legomenon* resnična težava razlagalcev, saj gre za izraz, ki odpira več možnih asociacij (Barbiero 2011, 365).

4.10 Vp 8,6

<i>ki- 'azzâ kammāwet 'ahābâ qāšâ kišâ 'ôl qin 'â</i>	Zakaj močna kakor smrt je ljubezen, neizprosna kakor podzemlje strast.
---	---

Zadnji verz, ki se ga želimo dotakniti, je *ki- 'azzâ kammāwet 'ahābâ*. Zanimivo je, da se v vseh treh računalniških primerkih komentarja prevod glasi: »Zakaj močna kakor smrt je ljubezen.« V eni izmed natisnjenih verzij, ki je polna ročnih popravkov, najdemo dva zaznamka:

- a) začetni *ki* nosi pripis *enf.*, kar pomeni emfatični (»resnično«),
- b) predpona *k-* v besedi *kammāwet* ima pripis *kaf comparationis* (cf. 2 Sam 14,25).

V 2 Sam 14,25 je *kaf* uporabljen v stavku, kjer je iz konteksta razvidno, da imamo opravka s stopnjevanjem, čeprav ga slovnica v tem smislu omenja samo v zvezi s podobnostjo (»kot, kakor«) (Joüon in Muraoka 2008,

133g).⁵ Tako lahko razumemo tudi zadnji prevod tega verza, ki ga je p. Milan Holc še enkrat zapisal na smrtni postelji kot nekakšno oporoko: »Resnično, močnejša od smrti je ljubezen.« (Holc 2019, 243.248)

Sklep

Odločitev za filološko-lingvistični komentar kaže na veliko zanimanje, ki ga je p. Milan Holc gojil do antičnih jezikov. Poleg latinščine, grščine in hebrejščine, ki spadajo med nujne pogoje za študij na Papeškem bibličnem inštitutu, se je učil še akadski in egipčanski jezik ter klinopis, kasneje (1987–1988) pa je kot gost obiskoval tečaje ugaritskega jezika. Za obvezno seminarsko nalogo v času magistrskega študija (1973–1977) si je izbral temo *The Family Regulations in the Bible and its Relationship to Mesopotamian Documents (Družinski predpisi v Svetem pismu in njihova povezanost z mezopotamskimi dokumenti)*. Delo je opravil s profesorjem Luigijem Cagnijem, znanim asiriologom z Univerze v Neaplju, ki je takrat učil na Bibličnem inštitutu. Jeseni 1977 se je p. Milan Holc vpisal na doktorski študij in za svoje raziskovalno področje izbral naslov *Il simbolismo degli animali nella Bibbia e nell'AT* (Simbolika živali v Svetem pismu in v Stari zavezi). Nalogo je pisal pod mentorstvom p. Roberta Northa, D. J., profesorja arheologije in biblične geografije, vendar je iz nam neznanih razlogov ni dokončal. V času sobotnega leta (2004–2005) se je na *École biblique et archéologique française de Jérusalem* predvidoma izpopolnjeval iz mezopotamske literature, arheologije, semitske epigrafije ter ponovno iz hebrejščine in ugaritskega jezika.

Njegovo področje zanimanja za orientalske jezike je bilo široko in verjetno se je spričo tega počutil majhnega, saj sam omenja *mare magnum* (veliko morje) semitskega jezikoslovja. Z izpopolnjevanjem je tudi svoj komentar Visoke pesmi nenehno dopolnjeval, kot je to razvidno iz različic in številnih pripisov obstoječemu besedilu. Verjetno je prav nenehno dopolnjevanje botrovalo temu, da je komentar Visoke pesmi ostajal le delovna različica.

5 Hebrejščina je izredno preprosta glede primerjanja: navadno uporablja predlog *k-* za osnovnik, *min-* za primernik, za izražanje presežnika pa si pomaga z besedami, ki to izražajo (prislov, pridevnik z določnim členom, razne oblike podvojitve besed).

V sodobnih komentarjih spada področje zanimanja p. Milana Holca pod tekstno kritiko, ki predstavlja podlago za natančen prevod in dobro razumevanje svetopisemskega besedila. Iz tega se razvija eksegeza besedila, ki postane osnova za teologijo Božje besede. V tem pogledu predstavlja delo p. Milana Holca temeljni korak k razumevanju Visoke pesmi. Pristop k tekstni kritiki se je v zadnjih letih nekoliko spremenil, saj se ne ozira več v tolikšni meri k sorodnim jezikom, ampak išče pomen besedila bolj s pomočjo antičnih prevodov in sledi znotraj Svetega pisma samega. Po sorodnih jezikih se poseže v primeru, ko je vzporednica precej jasna ali ko ne najdemo druge možnosti za interpretacijo. Premik predstavlja tudi prehod od razumevanja posameznih besed samih zase k interpretaciji s pomočjo širšega sobesedila.

V nekaterih ozirih komentar Visoke pesmi sledi novejšemu pristopu, tako npr. ohranja konzonantni zapis besed in samo v nekaterih primerih poseže po spremembi vokalov; prav tako ne črta ali prilagaja besed na podlagi metrike in ritma poezije, kot so to mnogi počeli še nedolgo tega. Zaradi metodoloških premikov pa so nekatera spoznanja tudi presežena, kot smo to sproti nakazali ob pregledu nekaterih vrstic Visoke pesmi.

V zaključku svojega komentarja p. Milan Holc zavzame skromno držo, ko ugotavlja, da ni izpolnil niti svojih pričakovanj, saj ni dosegel zastavljenih ciljev. Toda nova arheološka odkritja iz kanaanskega okolja so ga silila, da je prispeval svoj delež k boljšemu razumevanju jezika in slovnice Visoke pesmi. Svoje delo sklene z besedami: »Če je torej bralec v katerem izmed naših predlogov našel vsaj minimalno korist, je ta raziskava dosegla svoj cilj.« Avtor se tako ponižno postavlja v dolgo vrsto razlagalcev Svetega pisma, ki so iskreno poskušali razjasniti in posredovati Cerkvi zaklade Božje besede.

Kratica

ASMP Arhiv slovenske minoritske province

Reference

Arhivski viri

- ASMP Milan Holc, Visoka pesem
 ASMP Milan Holc, Visoka pesem (starejša različica)
 ASMP Milan Holc, Visoka pesem (zvezek)

Sekundarni viri

- Albright, William Foxwell.** 1963. Archaic Survivals in the Text of Canticles. V: David Winton Thomas in William Duff McHardy, ur. *Hebrew and Semitic Studies Presented to Godfrey Rolles Driver*, 1–7. Oxford: Clarendon Press.
- Barbiero, Gianni.** 2011. *Song of Songs: A Close Reading*. Vetus Testamentum Supplements 144. Leiden/Boston: Brill.
- Dahood, Mitchell J.** 1970. *Psalms*. Zv. 3, 101–150. Anchor Bible 17a. New York: Doubleday & Company.
- Holc, Milan.** 2019. *Šentvoršče: Razmišljanja p. Milana Holca o svetopisemskih likih*. Ljubljana: Družina.
- Joüon, Paul.** 1923. *Grammaire de l'Hébreu biblique*. Rim: Institut Biblique Pontifical.
- Joüon, Paul, in Tamitsu Muraoka.** 2008. *A Grammar of Biblical Hebrew*. Subsidia Biblica 27. Rim: Pontificio Istituto Biblico.
- Moore, Michael S.** 1981. A Short Note on Mitchell Dahood's Exegetical Methodology. *Hebrew Studies* 22: 35–36.
- Pitard, Wayne T.** 2001. Before Israel: Syria-Palestine in the Bronze Age. V: Michael D. Coogan, ur., *The Oxford History of the Biblical World*, 33–78. Oxford: University Press.
- Pope, Marvin H.** 1977. *Song of Songs*. Anchor Bible 7C. New York: Doubleday & Company.
- Zupet, Janez.** 2000. *Visoka pesem*. Koper: Ognjišče.

